

Samene og lofotfisket i eldre tid

Finnhamn i Valberg – slik stedet ser ut i dag. Foto: ©Alf Ragnar Nielszen

ALF RAGNAR NIELSSEN

Et av siktemålene i prosjektet "Etniske relasjoner i Nordre Nordland i historisk perspektiv" er å undersøke samisk historie i Lofoten, spesielt med tanke på bosetting og næringsliv, i Lofoten. Dette øyriket mot vest har i liten grad vært emne for studium med

tanke på det samiske, til tross for at ulike kilder indikerer samisk tilstedeværelse både i eldre og i nyere tid. De skriftlige kildene gir likevel lite informasjon sammenliknet med for eksempel Salten, der embetsmennene gjennom flere århundrer skilte ut samene som egen gruppe i forbindelse med oppsett av folketellinger, mann-

tall, lister over skatteinnkreving, og så videre. I Lofoten har samene vært færre, og de hadde heller ikke spesielle rettigheter som skatteobjekter, eller i forbindelse med eiendomsrett til jord slik tilfelle var på Nordlands fastland (den såkalte "finneodelen"). I Lofoten er det derfor bare unntaksvis at samene er karakterisert som "find" eller "lapp" i de skriftlige kildene.

Derimot finnes det svært mange stedsnavn som vitner om den samiske befolkningen i Lofoten, og de arkeologiske registreringene av samiske kulturminner øker for hvert år. Mange tusen stedsnavn er registrert av Finn Myrvang i det såkalte Stadnamn-prosjektet. Registreringene er nå tilgjengelige ved Arkiv i Nordland, Bodø, og har vært et hovedgrunnlag for stedsnavnanalysen i denne artikkelen. De arkeologiske registreringene som er benyttet er gjort tilgjengelige av fylkesarkeolog i Nordland, Lars Erik Narmo. I tillegg har arkeolog Eline Holdø foretatt registreringer spesielt for prosjektet "Etniske relasjoner i Nordre Nordland i historisk perspektiv".

I denne artikkelen benyttes bare en del av det store kildematerialet, i og med at hensikten er å beskrive samisk deltakelse i lofotfisket i eldre tid, dvs. inntil 1800-tallet. Hvor langt tilbake i tid

strekker den samiske deltakelsen seg egentlig, og hvor utbredt var den? Hvor dro de på lofotfiske? Finnes det spor etter egne samiske fiskevær i Lofoten?

Bakgrunnen for lofotfisket

I den eldste skriftlige beretninga vi har fra Nord-Norge i det hele, høvdingen Ottars beretning fra ca. år 890, glimter tørrfisken med sitt fravær blant de handelsvarene som han betegner som de viktigste fra landsdelen. Det som nevnes er skinn- og pelsvarer av ymse slag, foruten kvalrostann, kvalbein, fuglelfjær og reip laget av kval- og selhud. Nyere arkeologiske undersøkelser fra Lofoten (bl.a. Nusfjord) har imidlertid vist at det ble drevet fiske der både på Ottars tid og langt tidligere (Narmo 2004). Vi hører også et sted i sagalitteraturen at høvdingen Torolv Kveldulvsson på Sandnes (Helgeland) sendte folk på skreifiske (Egilssoga, s. 28). Dette skal ha vært i andre halvdel av 800-tallet. Men det er all grunn til å tro at dette tidlige skreifisket primært var beregnet på det innenlandske markedet – det fantes verken etterspørsel etter, eller handelsorganisering for massehandel med tørrfisk i Europa på et så tidlig tidspunkt.

Det store kommersielle lofotfisket, med eksport av tørrfisk til et stort utenlandsk marked, kom i gang fra 1000-

Sametelt foran silhuettene av karakteristiske lofotfjell. Tysfjordsamer på lofotfiske på 1800-tallet. Illustrasjon: Alvin Jensvold

tallet. Dette eksportfisket, som raskt fikk nasjonal økonomisk betydning, hadde sammenheng med at det nå åpnet seg markeder for tørrfisk i Nord-Europa, i forbindelse med framveksten av større bysamfunn på kontinentet og i Storbritannia. I byene vokste det fram

grupper av handelsmenn som organiserte forbindelseslinjer til de matproduserende områdene (Baltikum med sitt korn og Norden med sin fisk). På et tidlig tidspunkt ble Bergen hovedsete for eksporthandelen, mens byen Vågar i Lofoten fra 1100-tallet ble det regiona-

Det var også mulig å bo under hellere hvis slike fantes i rorværet. Ved hjelp av steinoppmuringer og torv ble "boligen" tettere. Fra Djupfjorden ved Henningsvær. Foto: ©Alf Ragnar Nielszen

le knutepunktet i Nord-Norge. Ved siden av urbaniseringsprosessen var fastereglene i den katolske kirka en annen faktor som stimulerte handelen med fiskevarer. På helligdager og i de spesielle fasteperiodene var nemlig hvitt kjøtt (=fisk) tillatt, men ikke rødt. Dermed ble det skapt et religiøst-kulturelt behov for fiskeprodukter.

Det aller første internasjonale kommersielle fisket vi kjenner til i Nord-

Europa, var faktisk skreifisket i Lofoten med sin oppstart fra 1000-tallet. Deretter fulgte sildefiskeriene i Skåne som oppstod i andre del av 1100-tallet. Skreifisket, eller torskefisket, ekspanderte i løpet av 11-, 12- og 1300-tallet videre fra arnestedet i Lofoten langs kysten nordover til Varanger og sørover til Møre. Fiskevær vokste fram overalt, men flertallet av fiskerne var likevel bønder som deltok i sesongene. Dette betydde

også at det for den kystsamiske befolkninga åpnet seg muligheter. Men hvor tidlig begynte samene å delta i det kommersielle fisket?

Hvor langt tilbake i tid har samene deltatt i lofotfisket?

Høvdingen Ottar foretok noe før ca. år 890 en reise fra bostedet sitt lengst nord på Hålogaland til Kvitsjø-området i nåværende Russland. Da han reiste nordover langs kysten av Finnmark sier han at landet var ubebodd "bortsett fra fiskere og fuglefangere og jegere, og de var alle finner" (:samer). Det er interessant i seg selv at den aller tidligste skriftlige kilden vi har som nevner fiskeri, forteller om samiske fiskere. Men dette må ha vært fiske til eget konsum – det var som nevnt helt andre handelsvarer de håloøyske vikingtidshøvdingene var interessert i.

En annen omtale av samer finner vi i sagaberetninga *Historia Norvegiae*. Denne ble skrevet av en anonym forfatter i andre halvdel av 1100-tallet. Et lite avsnitt i sagaen forteller om samer og bumenn som er på fiskefeltet sammen. Det er antatt at det dreier seg om fiskeri i Nordland, kanskje helst etter sei eller sild ut fra den fangstmetoden som er beskrevet (Hansen 2003).

Med det samme må jeg fortelle at når finnene (:samene) og de kristne dro ut sammen for å fange stim av skjellet fisk på kroken, kunne finnene med sin krok trekke opp fra dypet nesten fulle ruser, som de hadde sett i husene til de kristne, slik at de nesten fylte båtene sine med fisk. (Historia Norvegiae s.23)

Her kan legges til at i skifter etter samiske familier i Ofoten og Tysfjord på 16- og 1700-tallet forekommer sildgarn påfallende ofte. Sildefisket i eldre tid dreide seg helst om fiske til eget konsum, eventuelt salg av tørket sild på heimemarkedet.

Ei annen beretning fra slutten av 1100-tallet, Passio Olavi, som egentlig handler om miraklene omkring Olav den Hellige, synes å fortelle om vårtorskefiske i Finnmark som ble drevet av både samer og tilreisende nordmenn (Bratrein 1998). Man mener at den ble nedskrevet ca. 1170-80 og at erkebiskop Eystein var forfatteren. Poenget i fortellinga er moralsk, og går ut på at da nordmennene ba til Gud om gode fangster, fikk de det, mens samene på sin side ikke fikk hjelp fra sine guder. Det interessante ved fortellinga i forhold til fiskeriene, er at de lokale finnmarkssamene synes å ha deltatt i kommersielle fiskerier allerede i annen halvdel av 1100-tallet, i dette tilfellet etter torsk.

Det finnes altså to skriftlige beretninger fra andre halvdel av 1100-tallet som indikerer at samene allerede da deltok i kommersielle fiskerier. Lofotfisket er

*På Skipsnakken nær det gamle Storvågan ligger ei samisk urgrav.
Foto: Lars Erik Narmo, ©Nordland fylkeskommune*

ikke nevnt spesielt, men når samer kunne delta i finnmarksfiske på dette tidspunktet, er det overveiende sannsynlig at de deltok i Lofoten også.

Større vekt på salgsfiske fra 12-1300-tallet

I Tysfjord-området foregikk det trolig ei næringsøkonomisk omlegging blant

den samiske befolkninga i løpet av 12-1300-tallet. Mens samene før denne tid la hovedvekt på jakt og fangst i sin næringsvirksomhet, ved fjord som på fjell, ser det ut til å ha foregått en gradvis overgang til fiske og jordbruk i høymiddelalder og seinmiddelalder. Jakten etter pelsverk og andre skinnvarer, som hadde dominert i den samiske næringsvirksomheten fram til 1200-tallet, ble sterkt redusert i denne perioden. Som erstatning er det sannsynlig at samene vendte seg til tørr-

På Skipsnakken ved Storvågan ligger to runde steinringer som trolig markerer en samisk offerplass. Foto: Lars Erik Narmo, ©Nordland fylkeskommune

fiskhandelen gjennom deltakelse i lofotfisket – at de utnyttet den nye markedsmuligheten som nå hadde åpnet seg (Nielssen 1990, s. 263). Deltakelse i lofotfisket kunne nemlig godt la seg integrere i det samiske fangst-samfunnets opprinnelige næringsaktivitet – fiske er jo bare en av flere former for fangst. Sijdda-en kunne for eksempel være utgangspunkt for organisering av båtlag. Lofotfisket ble dermed en ny nisje i den markedsrettede aktiviteten knyttet til sjøen, som fra tidligere omfattet andre virksomheter som fangst på sel, nise, oter m.m.

Nyere arkeologisk forskning synes også å bekrefte at 1200-tallet var ei kraftig veksttid for de kommersielle fiskeriene i Nord-Norge, på den måte at så godt som hele befolkninga ble involvert i handelsøkonomien. Det var også fra midten av 1200-tallet at det hanseatiske handelssystemet for alvor ble gjort gjeldende i Norge, noe som skapte en mye større sikkerhet

for årvisse tilførsler av kornvarer til fiskeridistriktene.

De første kildene som beretter konkret om selve deltakelsen i lofotfisket, skriver seg imidlertid fra så seint som 1660-årene. Men da hadde majoriteten av kystsamer i Nordland og Sør-Troms for lengst tilpasset seg en fiskeribondeøkonomi som liknet på det norske levesettet. I Tysfjord var for eksempel den alminnelige samiske tilpasninga allerede fra 1500-tallet gårdsbosetting med februk og noe korndyrking (Nielssen 1990, s. 265). Det samme gjelder Ofoten på dette tidspunktet (Kolsrud 1947).

Samisk lofotfiske på 1600-tallet – Tysfjord og Ofoten

Kildene fra 1660-årene viser at det var et utpreget østlofotfiske i denne perioden. Den gamle betegnelsen på hele

lofotfisket var fra middelalderen av ”vågafiske”, noe som indikerer at det sentrale fiskefeltet tradisjonelt var i Vågan-området. I nyere tid har tyngden i lofotfisket alternert mellom øst og vest, og sporene etter samiske fiskevær finner en langs hele innersida, selv om de fleste nok er i øst.

Det aller eldste lofotmanntallet av 1667, kombinert med lødningenpresten Hans Keinapels tiendemanntall av 1665, gir en ganske unik innsikt i fiskeriene i disse årene. Prestens tiendemanntall gir opplysning om 98 båter fra hele Lødningen prestegjeld i 1665 og hvor de drev kommersielt fiske. 58 av de 98 båtene rodde lofotfiske (om lag 60%), – samtlige fra rorvær i nåværende Vågan kommune (Nielssen 1990, s. 426-32).

Lofotmanntallet av 1667 forteller også om hvor i Lofoten de enkelte båtene holdt til.

Kabelvåg var det mest populære rorværet med 22 båter, Børgevåg (Børvågen) hadde 9 og Brettesnes 8. Ellers rodde det 1-5 båter fra værene Svolvær, Følstad, Risøy, Langvåg og Guldbrandsøy. Alle båtene holdt som vi ser til i Aust-Lofoten. Men dette var mønsteret for hele fiskeflåten på denne tida.

I Lofotmanntallet av 1667 kan 18 båter fra Tysfjord identifiseres:

Svolvær

1 båt med tre mann.
Fangst: 200 sperrer

Børvågen

2 båter fra Lødings gjeld
(Finder). 6 mann til sammen.
Fangst: 230 sperrer til sammen
3 båter fra Tysfjord. 9 mann til sammen.
Fangst: 470 sperrer til sammen

Følstad

5 båter fra Tysfjord. 15 mann til sammen.
Fangst: 1000 sperrer

Riisøen

3 båter fra Tysfjord. 11 mann.
Fangst: 930 sperrer

Guldbrandøy

4 båter fra Tysfjord. 17 mann til sammen.
Fangst: 2500 sperrer

De 18 båtene fra Tysfjord er nok en blanding av båter med henholdsvis norsk og samisk mannskap. Båtene synes i det store og hele å være bemannet med 3 - 4 fiskere. Dermed snakker vi om mindre fiskebåter, trolig seksringer/firroringer. Eneste fiskeredskap i bruk i torskefisket på denne tida var juksasnøre (kalt djupsogn). Det bestod av et langt snøre laget av hamp, en krok med agn og et søkke av jern. Særlig effektivt var dette redskapet ikke – det kan vi se av fangsttallene. I året 1667 var gjennom-

snittsfangsten pr. båt ca. 900 stk. skrei. Ifølge prestenes manntall var gjennomsnittsfangsten i 1665 ca. 1050 stk. Av dette kan vi dog slutte at 1665 var et bedre år på lofothavet enn 1667.

Båtene fra Tysfjord hadde mindre fangst enn gjennomsnittet. De 18 båtene nevnt ovenfor hadde ikke mer enn 600 stk. torsk i gjennomsnitt, ganske nøyaktig 2/3 av gjennomsnittsfangsten på Lofoten dette året. I de tilfeller vi kan identifisere samisk mannskap, ser det ut til at de i det store og hele fisket noe mindre enn nordmennene. Dette kan ha hatt ulike årsaker. For eksempel kan ulikheter i årssyklusen i næringsvirksomheten ha ført til at samene var til stede i Lofoten i kortere tid enn nordmennene. De kan ha hatt mindre interesse av å ligge på lofothavet i lang tid, og det kan også være at de hadde dårligere fiskeutstyr enn nordmennene. Dette var imidlertid ikke tilfelle hundre år seinere (se nedenfor).

Etnologen Knut Kolsrud undersøkte i sitt store arbeid "Finnfolket i Ofoten" (1947) de enkelte næringene i det sjøsamiske samfunnet i Ofoten i eldre tid og hvordan de ble drevet. Ofoten var i likhet med Tysfjorden overveiende samisk befolket i utgangspunktet. Men når de skriftlige kildene begynner å flyte rikere på 15- og 1600-tallet, har det vært stor norsk tilflytting. Kolsrud påpeker at "ofotbøndene" deltok i de store sesongfiskeriene fra Skrova, Henningsvær og særlig Vågan", og produksjonen gikk til salg, ikke husholdet.

"Til dette fisket kom også finnefolket i Ofoten, selv om det vel var Tysfjorden som sendte de fleste finner dit. Kildene inneholder ingen opplysninger særskilt om ofotfinnernes andel i fisket; tienderegistrene nevner dem ikke, heller ikke de eldste manntall, slik som tilfellet er for Tysfjordfinnernes vedkommende. Men selv om sjøfinnene i Ofoten neppe har gjort seg tallmessig gjeldende, må de likevel ha deltatt. Ved bispevisitasen på Evenes søkte lappeskolemesteren om tillegg til lønnen for sin reise om vinteren til Vågan eller Austnesfjorden med finnene for å holde oppsyn med dem" (Kolsrud 1947, s. 121).

I analysen som Kolsrud har foretatt av skiftene fra 1700-tallet, finner han kostkister i nesten alle de samiske skiftene, og dette tar han som et klart bevis på at de deltok i salgsfiskeriene. Kostkistene var beregnet på langferder. Det er samme frekvens av disse i de samiske som i de norske skiftene.

Kolsrud viser også til at det finnes eksempler på torskegarn- og liner i samiske skifter fra Ofoten på 1700-tallet (dette var redskaper som kom i bruk i torskefisket først i dette hundreåret). På 1780-tallet finnes det flere eksempler på at liner opptil 150 angler er nevnt både hos "bygde- og markefinner". Imidlertid har de eldste markesamiske skiftene praktisk talt ikke sjøbruk – dette kom først etter en generasjons forløp (Kolsrud 1947, s. 123). Fra 1600-tallet er det for øvrig dokumen-

Fra Børvågen ved Svolvær – samisk rorvær på 1600-tallet ifølge de skriftlige kildene. Gammetufter og teltringer er også registrert på stedet. Foto: ©Alf Ragnar Nielssen

tert at sjøsamer både fra Ofoten og Tysfjord deltok i finnmarksfisket om våren.

I en analyse av frekvensen av ulike typer fiskeredskaper benyttet i Lødingen, Tjeldsund og Tysfjord på 1700-tallet, er forekomsten av redskapstypene sammenliknet mellom sjøsamene og nordmenn (Nielssen og Pedersen 1994, s. 222-225). Analysen viser at av de fiskeredskapene som primært ble brukt på Lofoten, var forekomst av juksa like høy blant sjøsamene som blant nordmennene. Når

det gjaldt de kostbare torskegarnene var imidlertid frekvensen 46 pr. 100 blant samene i Tysfjord, mot bare 32 pr. 100 blant nordmennene. For torskeline var forholdet derimot omvendt, 29 pr. 100 blant samene og 48 pr. 100 blant nordmennene.

Samlet sett kan vi derfor si at det neppe var noen stor forskjell på deltakelsen i lofotfisket og andre salgsfiskerier mellom sjøsamene og nordmennene på 1700-tallet. Eneste forskjell var at de valgte noe ulikt når det gjaldt typer fiskeredskap. Over-

vekten av de mer kostbare garnene blant samene kan rett og slett skyldes bedre tilgang på kapital, som følge av inntekter av den utstrakte båtbygginga som de drev med.

De ulike sporene etter samisk bosetting i Lofoten

Når man foretar ei helhetlig vurdering av kildemateriale fra Lofoten, synes det ganske klart at alle former for samisk bosetting og næringsaktivitet som ellers er kjent fra det nordlige Norge, har vært til stede. Det dreier seg om samisk fangstsamfunn fra den aller eldste tida, sjøsamisk gårdsbosetting, reindrift og til sist sesongfiske. Et stort problem er imidlertid kronologien. De skriftlige kildene gir lite informasjon, og arkeologiske dateringer er det meget få av. Foreløpig må en derfor nøye seg med å fastslå at alle de kjente formene for samisk næringsaktivitet har vært til stede i området.

Dokumentasjonen av det eldre fangstsamfunnet finner man spesielt i det arkeologiske materialet, blant annet fangstgraver, fangstgjerder (trolig for villrein), bogastiller, offersteder, foruten et par titalls "urgraver", dvs. gravlegginger i mark og fjell fra samisk førkristen tid (før 1700-tallet). Interessant er det også å merke seg en enkelt skriftlig kilde fra 1432, erkebiskop Aslak Bolts jordebok, som omtaler

Midt på bildet sees ei rund gammetuft. Fra Helle i Vågan kommune. Her var tidligere en god lakseplass. Foto: Lars Erik Narmo, ©Nordland fylkeskommune.

”Finnafyrde” (:finnefjorden) i området Vargfot ytterst i Lofoten. Denne fjorden kan være identisk med dagens Skjelfjord i Flakstad (Aslak Bolts Jorddebok, s.158).

Samiske fiskerbønder er dokumentert i de eldste skattelistingene fra 1600-tallet, men denne bosettinga kan også være eldre – kanskje parallelt med den begynnende omlegginga fra fangst- til fiskerbondesamfunn på Nordland fastland fra 12-1300-tallet av. Tamreindrift kan foreløpig ikke dokumenteres lenger bak i tid enn 1700-tallet.

Spørsmålet om samiske rorvær

Fiskeværene slik vi kjenner dem fra nyere tid har gitt plass til folk fra mange kanter av landet. Dette har kanskje mer enn noe annet sted vært tilfelle i Lofoten på 18- og 1900-tallet. Det historiske materialet peker imidlertid i retning av at det ikke alltid har vært slik. Før 1800-tallet var det for eksempel større ”mental avstand” mellom det samiske samfunnet og det norske, og hovedtendensen var at bostedene ikke skulle være for tett innpå hverandre.

Dette til tross for at det i alle hundreår tidligere foregikk en utstrakt handels- og byttevirksomhet mellom de to etniske gruppene. Men man skulle ikke komme hverandre for nære – ekteskap på tvers av den etniske grensa skjedde så å si ikke før fra slutten av 1700-tallet.

Vi kan likevel ikke se bort fra at samer og nordmenn i eldre tid i noen grad rodde fra de samme værene. På den annen side finnes det en god del dokumentasjon på at rorværene var atskilt. Det behøvde ikke å være lang avstand mellom dem, noe som Finnholmen i Henningsvær kan være et eksempel på, den ligger ganske tett inntil selve været og er i dag en del av det.

Det er først og fremst gjennom stedsnavn og den foreliggende arkeologiske dokumentasjonen at man kan finne fram til de særskilte stedene som de samiske fiskerne rodde fra. Kildene kan likevel være vanskelige å tolke i en del tilfeller, da sporene både kan skrive seg fra fastboende sjøsamer og tilreisende fiskere. I mange tilfeller vil likevel lokal topografi være avgjørende for tolkinga. Dersom et samisk identifisert bosted for eksempel ligger ute ved kysten, mot lofothavet, og det ikke finnes jordvei til å drive gårdsbruk, må stedet oppfattes som et samisk rorvær. Hvis det derimot hører jordvei til, kan det dreie seg om et sjøsamisk gårdsbruk. Selvsagt kan også karakteren av de arkeologiske strukturer på et sted også gi informa-

På en gammel boplass på Kalle i Vågan ligger ei tuft etter en samisk fellesgamme. Det finnes både urgrav og reinhage i umiddelbar nærhet. Foto: Lars Erik Narmo, ©Nordland fylkeskommune

sjon om det dreier seg om restene av et midlertidig eller fast bosted

Stedsnavn tilknyttet samenes fiske

Mange stedsnavn i Lofoten er sammensetninger med der et av ledene er "Finn-" eller "Lapp-". De er selvsagt ikke ekte samiske navn, men navn som nordmennene gav steder som ble betraktet som samiske. For eksempel kunne "Finnvik" og "Finnhamn" både være

permanente samiske bosteder, eller steder som samene rodde fiske fra, mens "Finnsteinen" kunne betegne et samisk offersted. En skal også merke seg at betegnelsen "Finn-" som regel er knyttet til kysten og sjøsamisk befolkning, mens "Lapp-" vanligvis er benyttet om reindriftssamenes steder. Dette gjelder imidlertid ikke uten unntak – "Lappholmen" og "Lappholla" var for eksempel samiske rorvær i forbindelse med lofotfisket. En annen navnetype som i hovedsak avspeiler reindrift, er de som er sammensatt med "Rein-", for eksempel "Reinhågen". Navn med forleddet "Gam-" (for gamle), vitner vanligvis også om samisk befolkning, uten at det kan knyttes til spesiell næringsdrift.

De ekte samiske navnene i Lofoten er i dag vanligvis fornorsket, men likevel stadig gjenkjennelige. Eksempler er navn på "Gull-" som ofte er laget av samisk guolle (=fisk), slik som Gullvika både på Storemolla og under Vågakallen. Et annet eksempel er navn med "Kirke-" laget av samisk giergge som rett og slett betyr "stein". Kirkefjorden i Moskenes kan være et slikt tilfelle. Navnet "Mosken" som finnes i flere sammensetninger i ytre Lofoten er trolig av samisk "måsske" (=område med åpen strandlinje og fjell på tre sider), for øvrig samme som "Musken" i Tysfjord. Det finnes enda mange flere eksempler.

Gammel reinhage på Kalle. Bare det runde kveet i enden av reinhagen vises på bildet. Foto: Lars Erik Narmo, ©Nordland fylkeskommune

I vår sammenheng er siktemålet imidlertid å finne fram til stedsnavnene som indikerer samiske sesongbosteder i Lofoten knyttet til deltakelse i lofotfisket. Ser man Lofoten under ett, finner man om lag 50 stedsnavn som sannsynligvis betegner samiske rorvær i eldre tid (under 10% av det totale navnematerialet som indikerer samisk bosetting). Av de 50 er ca. 25 på Austvågøy, ca. 15 på Vestvågøy og ca. 5 på hver av øyene Flakstadøy og Moskenesøy. Hvorvidt fordelinga avspeiler reelle forhold når det gjelder samisk fiskeriaktivitet i de ulike delene av Lofoten er usikkert.

Et utvalg av samiske bosteder/rorvær tilknyttet lofotfisket

De mest vanlige navnetypene på rorvær, er følgende: Finnvik (7), Finnholmen (5), Finnhamn (5) og Finneset (4). Dessuten er følgende registrert: Finnskjeret, Finnøya, Finnteltan, Finnbåtan (lending), Finngamneset, Finnhellaren, Finnstraumen, Finnbuholmen og Finnbyen.

I tillegg kommer: Lappholmen, Lappvika, Lappneset og Lapphola.

Andre navn som sannsynligvis er knyttet til samisk fiskerivirksomhet er: Gullvika (2), Gullholmen, Gamneset, Gamnesvågen, Gamberget, Mari-loft, Apnes, Soløy, Vårsetøy, Svolvær.

Arkeologiske registreringer

Gjennom de siste få årene er det utført en rekke arkeologiske registreringer av samiske bosteder/ sesongboplasser i Lofoten. Blant annet er det registrert runde gammetufter av samisk type mange steder langs Vestfjorden. Disse har formodentlig vært benyttet som bosteder under lofotfisket. Teltboplasser har også vært benyttet, og det har til dels vært rigget til overnattingssteder i hellere og huler, der man stadig kan se rester av steinoppbygninger som i sin tid ble bygget til vern mot vær og vind. Seil har sannsynligvis vært benyttet som tak/ekstra beskyttelse på noen av disse stedene.

Et hvert av disse stedene kan ikke defineres som samisk – sikkert blir det først hvis kulturminnene på stedet har en helt klar samiske karakter, eller hvis stedsnavn, skriftlige kilder og eventuelt muntlig tradisjonsmateriale støtter opp om en antakelse.

En fullstendig gjennomgang og systematisering av det arkeologiske materialet gjenstår ennå, men noen eksempler på steder som har klare spor etter samiske kulturminner kan nevnes: Kobbneset (Austnesfjorden), Børvågen, Gullvika (Storemolla), Skrova, Draugvika (Storvågan), Djupfjorden (Vågan), Årstranda (Gimsøy), Nusfjord, Storbåthellaren, Kangeruren, Ballstadøy, Vorfjorden (arm av Kjerkfjorden), Reine, Refsvika (Moskenes), Vedøy (Røst).

Oversikten viser at alle deler av Lofoten er representert. Etter hvert som det arkeologiske materialet blir analysert nærmere, er det all grunn til å tro at lista over samiske rorvær som kan defineres ut fra arkeologiske kriterier, kan komme til å bli ganske lang.

Konklusjon

Det foreliggende materialet etterlater liten tvil om at samisk kommersielt fiske i Lofoten (og andre steder) er av høy alder. Samene synes å ha vært svært raske til å utnytte de nye mulighetene som oppstod for kommersielt fiske allerede fra middelalderen. Særskilte rorvær ble trolig opprettet på et

tidlig tidspunkt. Både skriftlige kilder, stedsnavn og arkeologiske funn vitner helt klart om dette. På fiskefeltet lå samer og nordmenn side ved side, de fisket fra samme typer båter og stort sett med samme typer redskaper. Videre solgte de fisken til de samme handelsmennene og sendte den til Bergen med de samme jekteskipperne. Det etniske skillet kommer først og fremst til syne i forhold til bostedene på land under fisket. Det var nemlig en klar tendens til at samer og nordmenn etablerte hver sine rorvær, eller i det minste at arealet i det felles fiskeværet ble delt etter det etniske skillet.

Kartlegginga av det samiske sesongfiskeriet er kun ett aspekt av samenes historie i Lofoten. Men det er en viktig kunnskap å bringe fram i lyset, spesielt i forhold til å oppnå en mer helhetlig forståelse av samenes økonomi og tilpasningsformer i eldre tid. Videre er kartlegging av de samiske rorværene, og de fysiske restene av disse, viktig for å oppnå en dypere forståelse av Lofotens kulturhistorie spesielt. Det handler til syvende og sist også om å bli oppmerksom på og ta vare på verdifulle kulturminner. På svært mange steder er de samiske rorværene utslettet og overbygd av moderne fiskeværsbebyggelse, men enkelte steder har kulturminnene heldigvis fått stå nærmest urørte.

Forfatteren:

Alf Ragnar Nielssen (f. 1951) er førstekonservator ved Norsk Sjøfartsmuseum, Oslo. Har arbeidet i en årrekke som forsker og lærer i historie ved Universitetet i Tromsø, med hovedvekt på eldre tids historie. I perioden 2001-2005 var han bestyrer ved Lofotmuseet i Kabelvåg. Spesielt opptatt av kystkultur og kystsamfunns historie. Forfatter av "Fra steinalder til 1700-tallet" (1990) og "Fra vidstrakt prestegjeld til storkommune" (1994) – den felles historia for kommunene Lødingen, Tjeldsund og Tysfjord inntil 1870.

Adresse: Norsk Sjøfartsmuseum, Bygdøynesvegen 37, 0286 Oslo

E-post:

alf.nielssen@

norsk-sjofartsmuseum.no

Litteratur og kilder

Stadnamnarkivet. Utarbeidet av Finn Myrvang. Kommunevis ordnet for Lofoten.

Tilgjengelig i elektronisk form ved Arkiv i Nordland, Bodø

Arkeologiske registreringer i Lofoten v. fylkesarkeolog Lars Erik Narmo, Nordland Fylkeskommune, Bodø

Aslak Bolts Jordebok. Utgave 1997 ved Jon Gunnar Jørgensen (redaktør). Univ.forlaget

Bratrein, Håvard Dahl 1998: "Passio Olavi – et kildested om finnmarksfisket på 1100-tallet", Håløygminne

Egilssoga. Utgave ved Det norske samlaget 1978. Ved Leiv og Magne Heggstad.

Hansen, Lars Ivar 2003: "Sami Fisheries in the Premodern Area – Household Sustenance and Market Relations". Manuskript 16.09.02.

Historia Norvegiae. Oversatt av A.Salvesen. Aschehougs Forlag 1990.

Kolsrud, Knut 1947: Finnefolket i Ofoten. Nordnorske Samlinger bd. VIII, Oslo

Lofotmanntallet 1667. Riksarkivet

Narmo, Lars Erik 2004: "Nusfjord – Lofotens eldste fiskevær". Publisert på Nordland fylkeskommunes nettside / www.nfk.no/.

Nielssen, Alf Ragnar 1990: Fra steinalder til 1700-tallet. Bind IV Lødingen, Tjeldsund og Tysfjords historie. Utgitt av kommunene.

Nielssen, Alf Ragnar og Pedersen, Hilgunn 1994: Fra vidstrakt prestegjeld til storkommune. Lødingen, Tjeldsund og Tysfjords historie V. Utgitt av kommunene.

Ottars beretning. Oversettelse ved A.O.Sandved. Tidsskriftet Ottar 1995, utg. Tromsø Museum

Tiendemanntallet 1665, som tillegg til Prestenes Manntall 1665, utarbeidet av lødingenpresten Hans Jacobsen Keinapel. Riksarkivet (mikrofilm).

Alf Ragnar Nielsen: "Sáme ja Lofoahttaguolástus ávdeþ ájgij"

Akta oasseulmijs prosjevtan "Etniske relasjonar i Nordre Nordland i historisk perspektiv" le guoradallat sáme histávráw Lofáhtan, sierraláhkáj árronguovlojt ja æládusájt. Lofáhtan ælla sáme histávrálettjat nav vuojnnusin læhkám dagu Nordlándan ietján, dæssju muhttijn li sáme nammaduovvam "find" jali "lapp" tjálálasj gáldojn.

Sámij guollim Lofáhtan le állu dálusj ájges. Juo gasskaájge rájes li sáme oasesguollimin oassálasstám. Sierralágásj guollárbájkke lidjin juo vuostasj ájge rájes. Tjálálasj gáldo, bájkkenamá ja adjáj arkeologasj gávnadime tjielggasit dav vihtanassti. Lofáhtan li moadda namá ma subtsasti same árrombájkke le dát árrum, moatten bájken le "lapp" jali "finn" oasse namás. Dát vuoset sáme li dájñ bájkijn árrum, muhtem sajijn le stuoves árudahka læhkám, muhtem sajijn dæssju guollárbájkke.

Lofáhtaalmasjlägon jagen 1667 lidjin lägenangáktsa vantsa Divtasvuonas, árvvedahte li dá vantsa sihke dáttjaj ja sámi vantsa. Dán ájge oadtjun vantsa Divtasvuonas binnep guolijt gá ietjá vantsa. Dajt vantsajt majt diehtep li sámij vantsa lidjin oanebu Lofáhtan gá dáttjaj vantsa, ihkap sámijn lidjin ietjá æládusá duodden ja dan diehti ettjin máhte Lofáhtan ilá guhkev guollit, jali ihkap lidjin nievrep vædtsaga? 1700-lägon lij dille rievddam, dalloj lidjin sámijn buorep vædtsaga, nielljaläkgudás juohkka tjuohte sámes æjgguj divras jáddiviermijt, madi dáttjaj gaskan lidjin dæssju gálmmläkguovtes juohkka tjuodes. Sivvan dási le ihkap sámijn lidjin sisbáhtusa vanntsabiggimis ma dáttjajn ællim, sáme ham viehka állu vantsajt biggijin.

Tjielgas tjerdalasj sieradusá lidjin sámij ja dáttjaj gaskan, buojkuvissan de ij lim dáhpen sábmme dáttjajn vállduj ávoddäl 1700-lägo lähpan. Guollidahttijñ lidjin sáme ja dáttja buohtalakkoj, guollijn sámmi vanntsaslájajn ja vargga sámmi vædtsagij. Vuobddin guolev sámmi oasestiddijida ja Biergunij sáddijn sámmi jáktaskihparij. Tjerdalasj sieradusá báhtin vuojnnusij esski árromsajij hárráj gáttin. Sáme ja dáttja gesisik bájkijda árrujin, jali edesik juogadin sajev aktisasj guollárbájkken tjerdalattjat.